

Szentesi sertekarók

Kovácsoltvas házoromdíszek Szentesen

SZAKÁL AURÉL
(Kiskunhalas, Thorma János Múzeum)

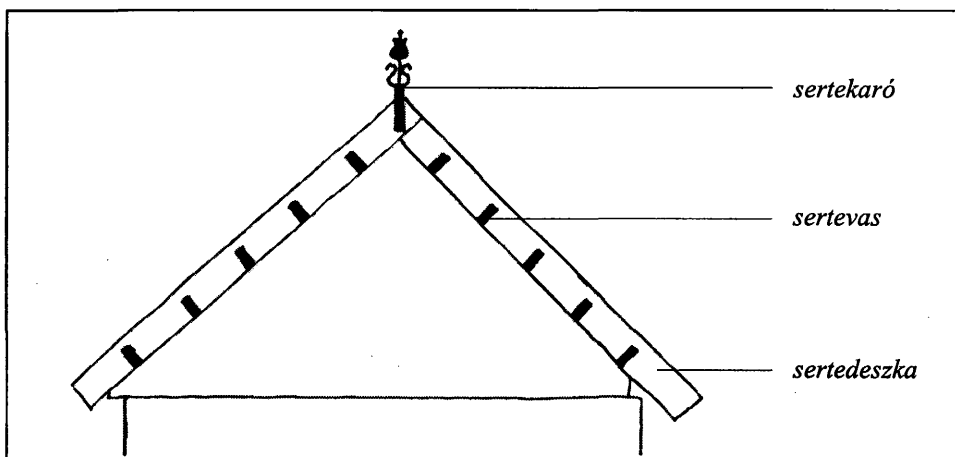
A Magyar értelmező kéziszótár szerint a *sörte* és a tájnyelvi *serte* szó jelentése vad-disznó, ill. disznó kemény, merev szőre és a *sörtehajú* az rövid, merev szálú hajzattal rendelkező. Ez alapján a szentesi nádfedeles házak nyeregtetejénél alkalmazott kovácsoltvas *sertekaró* másképpen rövid, kemény, merev karónak értelmezhető.¹

A nádtetős házakon az oromnál a nádréteg vastagságával megegyező szélességű deszka akadályozta meg a nád leesését és védte a nádréteget a szélétől, az időjárás viszontagságaitól. Ezeket a deszkákat Szentesen a 20. század közepén *széldeszka* néven emlegették.² Régebben azonban Szentesen a *sërte* és a *sertedeszka* szavak egyaránt ismertek voltak.³

A szomszédos Csongrádon a széldeszka elnevezése *sörtedeszka*, *vihardeszka*, *szélvédődeszka*⁴ a közeli Szegeden *sörtedeszka* volt.⁵

Az Alföld más részein is használták ezt a megjelölést *sörtedeszka* (Nagykőrös), *sértedeszka* (Jászládány), *sertedeszka* (Köröstarcsa, Mezőberény) formában.⁶

E széldeszkákat a nádatatot tartó – a tetőgerinccel párhuzamosan elhelyezett – lécek végébe erősített, derékszögben meghajlítot kovácsoltvas pántok tartották. Ezeket *sërtevas*-nak hívták, amint ezt az 1927. május 13-án született Debreczeni Kis Sándor nádaló (Szentest, Kéreg u. 53.) 1991-ben elmesélte.

1. ábra. Sertekaró, sertevas, sertedeszka a házoromzaton

¹ Magyar értelmező kéziszótár. Bp., 1982.

² Debreczeni Kis Sándor nádaló közlése alapján

³ Zsíros Katalin szíves közlése

⁴ Palásti Pál 1978. 10.

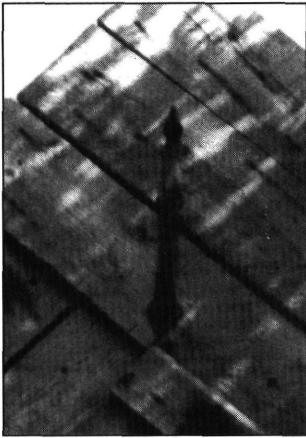
⁵ Bálint Sándor 1957.

⁶ B. Lőrinczy Éva 2002. 878.

A házoromzat egyik felén lévő széldezska felerősítéséhez 4-6 sertevas szükséges. A csúcsonál lévő sertevas természetesen mindkét széldezska tartója. Így egy házoromzaton 7-11 sertevas volt. A legfelül lévő és a tető síkjánál magasabbra kiemelkedő díszes sertevasat, csúcsdíszet nevezik a szentesiek általánosan *sertekarónak*. Zsíros Katalin szerint mondták zárt *ë*-vel *sërtekarónak* is. Azért is valószínű, hogy Szentesen használták a sertevaszka kifejezést, mert a hozzákapcsolódó kovácsoltvas alkatrészeknek sertevas, sertekaró a neve.

A szentesi Koszta József Múzeum néprajzi gyűjteményébe 1962-ben leltároztak be először sertekarót.⁷ Az 1960-as években Gilicze László szentesi református lelkész gyűjtött néhány sertekarót. Ezek ma is megvannak a Szentes-felsőpárti Református Egyház tulajdonában. A téma iránti érdeklődés meglétét, növekedését jelzi, hogy a szentesi Gilicze András (Gilicze László fia) 1975-ben készítette el *Sertekarók* című 8 mm-es filmjét.⁸

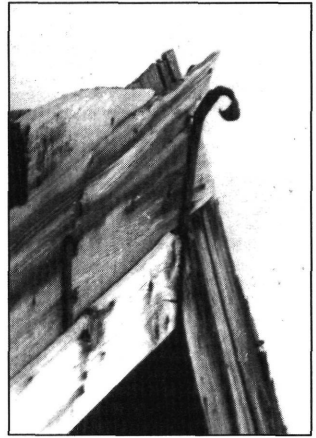
E sorok írója 1991-ben gyűjtött adatokat és készített fényképeket a szentesi sertekarókról és sertevasakról. A szentesi utcákat módszeresen végigjárva a régi házakon könnyű volt

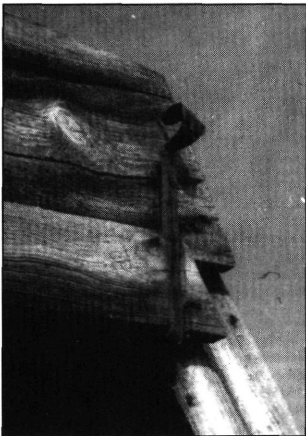
1. kép

2. kép

3. kép

4. kép

5. kép

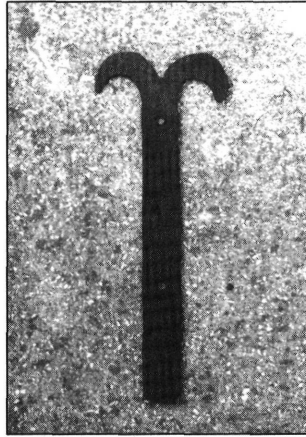
6. kép

⁷ Koszta József Múzeum 62.5.1.

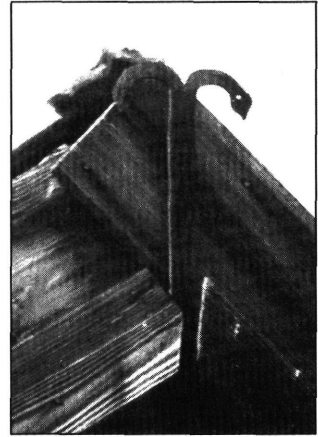
⁸ Gilicze András szíves közlése

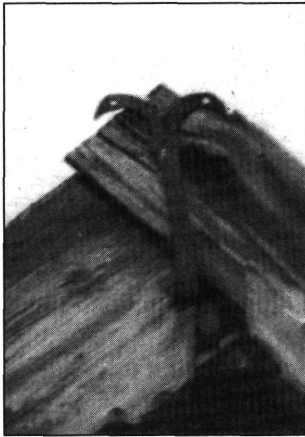
7. kép

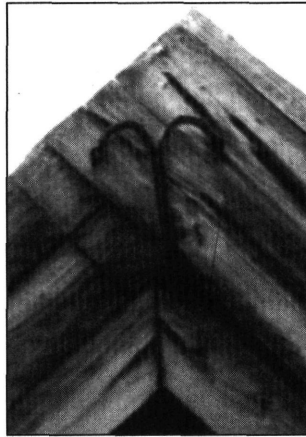
8. kép

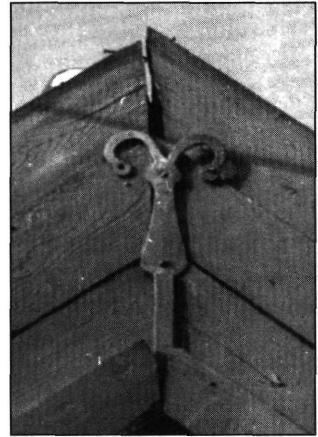
9. kép

10. kép

11. kép

12. kép

megfigyelni a rozsdásodó kovácsoltvas házoromdíszeket. A sertekarók ekkorra már felkeltették néhány helyi gyűjtő érdeklődését. A szentesi múzeum egy (3. rajz)⁹ a Felsőpárti Református Egyház hat, Borbás Lajos két, Zsíros Katalin két (4-5. rajz), Horefsztoz Kristóf egy régi szentesi sertekaróval rendelkezett. Kutatásom során a házakon és a gyűjteményekben összesen 18 jellemző, ill. az átlagosnál érdekesebb sertevas és minden fellelt, azaz 44 sertekaró megfigyelésére, fotózására került sor. (Közülük fotó és rajz segítségével 14 sertevas és 41 sertekaró kerül most bemutatásra.) Ezek fényképei megtalálhatók a szentesi Koszta József Múzeum Fotótárában (a továbbiakban KJMF) a 7432-7433, 7450-7509, 7581-7598, 7610-7613 számokon. A szentesi múzeum néprajzi gyűjteményében még három sertekaró jellegű házoromdísz van. Kettő Fábiánsebestyénről (6. rajz), egy Mindszentről.¹⁰

⁹ Koszta József Múzeum 62.5.1.

¹⁰ Nagy Vera 1990. 433. kép; Koszta József Múzeum 74.33.1., 74.34.1, 81.11.14.

A kovácsoltvas sertevasak és sertekarók hosszú ideig való megmaradását szolgálta tartós anyaguk, ill. védett, magasban lévő használati helyük. Az utóbbi ok miatt az 1990-es évek elején minden igyekezet ellenére csak két sertevasal sikerült gyarapítani a szentesi múzeum tárgygyűjteményét. (1-2. rajz)¹¹

A szentesi *sértevasak* a széldecszkákat tartó vaspántok (1-12. kép, 1-2. rajz). Egyszerűen megmunkált kovácsoltvas tárgyak. A kovácsmesterek azonban itt is leleményesen megtalálták a díszítés lehetőségét. Meg lehet különböztetni hegyes végű (1. kép), előrehajló végű (2-3. kép), befeléhajló, visszafelé pödrődő végű (4-6. kép) megoldásokat. A csúcsonál lévő sertevas sokszor művesebb a többinél (3., 5. kép). Gyakori a felül kétfelé hajló forma (7-12. kép). Némelyiket kígyófejesnek is nevezhetjük, ezeknél a szemet lyuk jelzi (9-11. kép). A sertevasak általában nem nyúlnak a nádtető síkja fölé, a megmért négy gyűjteményi példány magassága 23,5 cm és 28,5 cm közötti.

1. kép Zrínyi u. 20.	KJMF 7597
2. kép Nagyörvény u. 82	KJMF 7477
3. kép Rákóczi u. 110.	KJMF 7465
4. kép Nagyörvény u. 82	KJMF 7487
5. kép Borza u. 24/B.	KJMF 7587
6. kép Mikecz u. 16	KJMF 7483
7. kép Felsőpárti Református Egyház (27 cm)	KJMF 7454
8. kép Felsőpárti Református Egyház (26 cm)	KJMF 7455
9. kép Csillag u. 3.	KJMF 7594
10. kép Jókai u. 118.	KJMF 7473
11. kép Jókai u. 83.	KJMF 7507
12. kép Sáfrán M. u. 34.	KJMF 7486

A szentesi *sertekarók* a széldecszkákat a csúcsonál összetartó kovácsoltvas munkák (13-53. kép, 3. rajz). A házorom díszítésére és a sertedecszkák rögzítésére szolgáltak. Általában a tetősíknál följebb magasodtak. Néhányszor a nádat, ill. a széldecszka magasítása miatt már nem ilyennek látszanak, nem magasabbak a széldecszkánál. A 12 megmért példány magassága 50 cm és 82 cm közötti, de csak kettő magasabb 63 cm-nél.

Szembetűnően elkülöníthetők a kereszt alakú sertekarók (45-50., 53. kép). A többinél el kell fogadnunk Debreczeni Kis Sándor nádaló megfogalmazását, hogy a házak lakóinak vallását tükrözi a sertekarók formája: „A református korona, a katolikus kereszt” alakút használt.

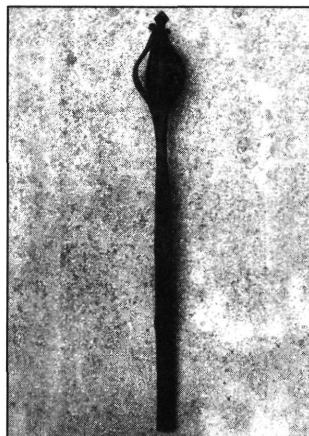
A szentesi reformátusok virág, de leginkább tulipán és liliom formájúnak tartották a sertekarókat.¹² A virág formájúnak tartható sertekarók csoportja (13-40., 51. kép, 3-4. rajz) mellett nagyon jól elkülöníthető kisebb csoportok is léteznek. Ilyenek az S alakú (41-42. kép) és a szélmutató, forgó zászlós (43-44. kép) sertekarók.

Nagyon érdekesek azok a példányok, amelyeknél a két kígyófej fölé a virág forma, ill. kereszt magasodik (19., 45. kép). Két sertekaró lándzsahegy formában végződik (27-28. kép). A sertekarók általában – a virág, bimbó fejeket nem számítva – térben lapos kovácsoltvas díszek, de néha előre kiálló, ráerősített rész is megfigyelhető (27., 31-33., 35-36. kép).

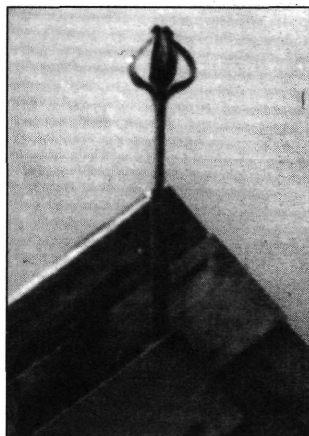
Visszatérve a kereszt formájú sertekarók használatára, nagyon tanulságos a Zsíros Katalin tulajdonában lévő két sertekaró (51-53. kép, 4-5. rajz) története. A Kisér városrészéből való (Sáfrán M. u. 50.) virág formában végződő sertekaró hátlapján 1834-es

¹¹ Koszta József Múzeum 91.15.1., 91.16.1.

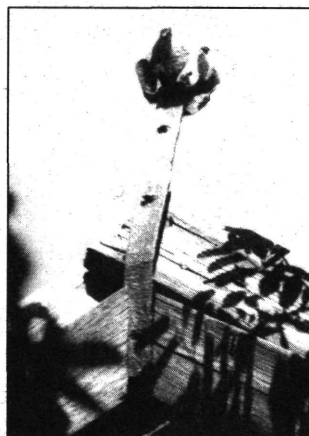
¹² Gilicze László véleménye Zsíros Katalin szíves közlése alapján.

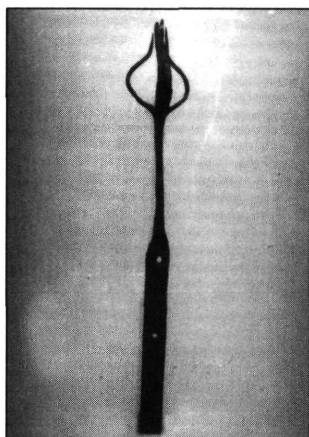
13. kép

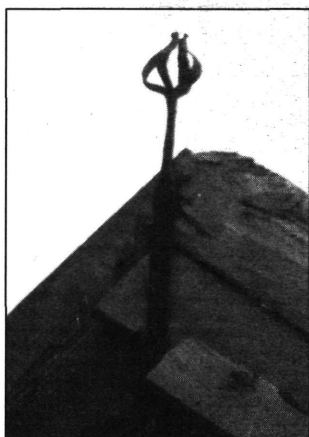
14. kép

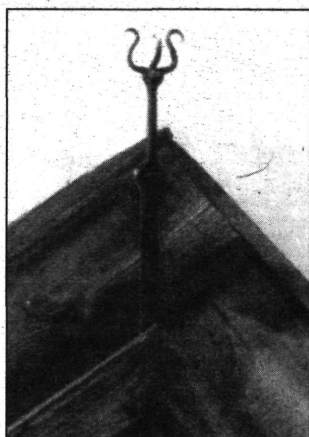
15. kép

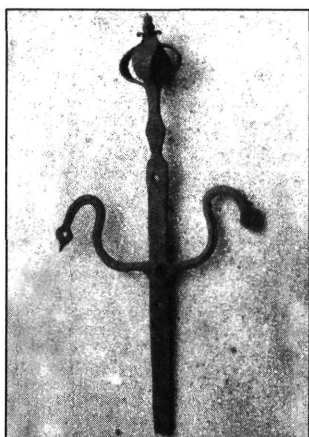
16. kép

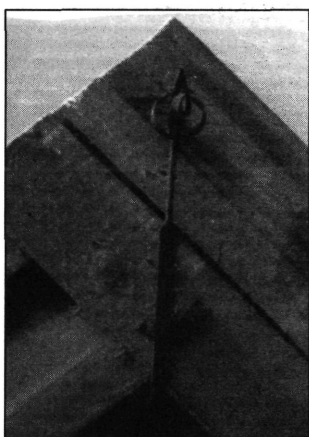
17. kép

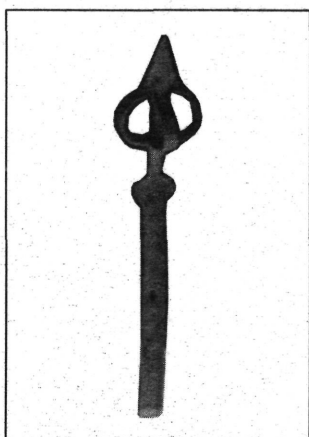
18. kép

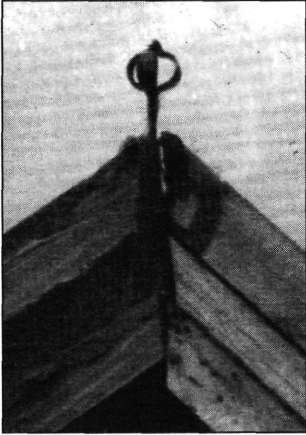
19. kép

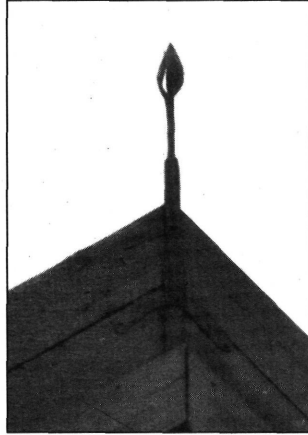
20. kép

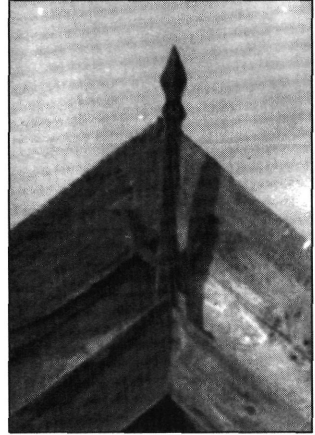
21. kép

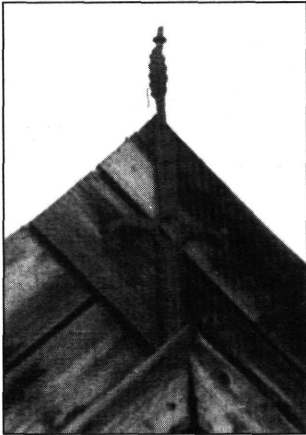
22. kép

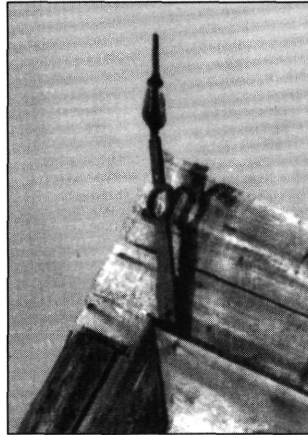
23. kép

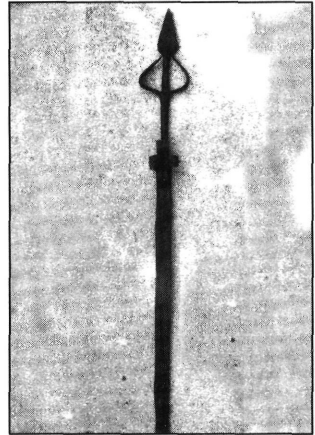
24. kép

25. kép

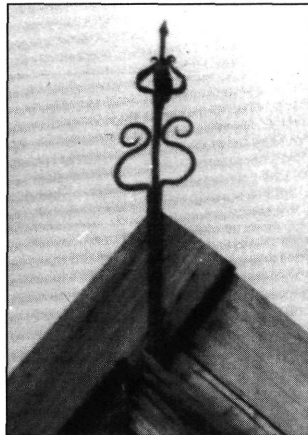
26. kép

27. kép

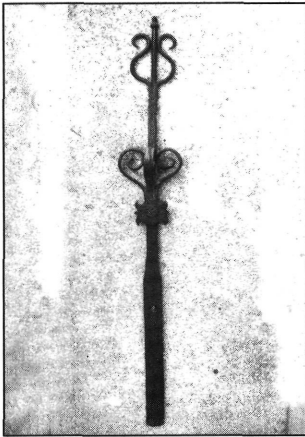
28. kép

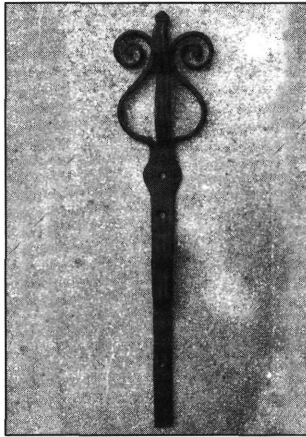
29. kép

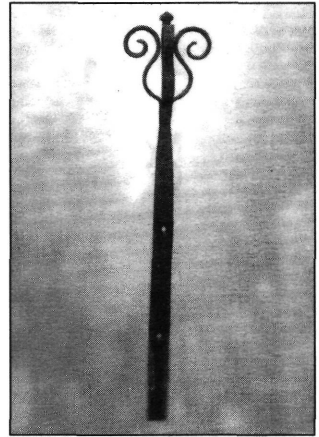
30. kép

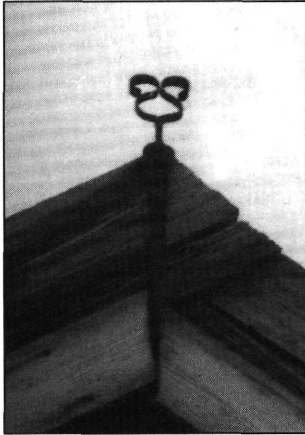
31. kép

32. kép

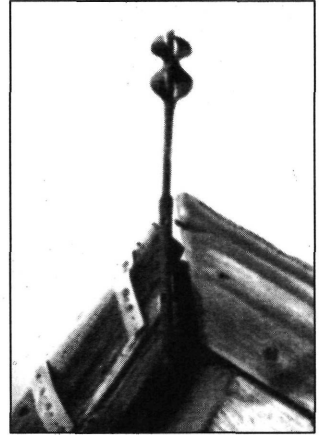
33. kép

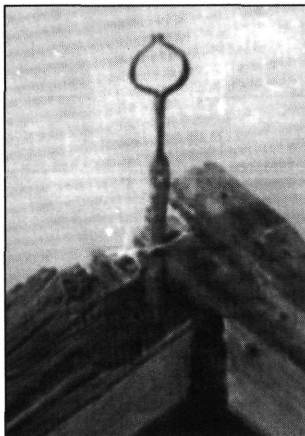
34. kép

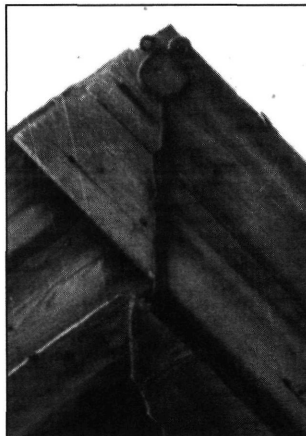
35. kép

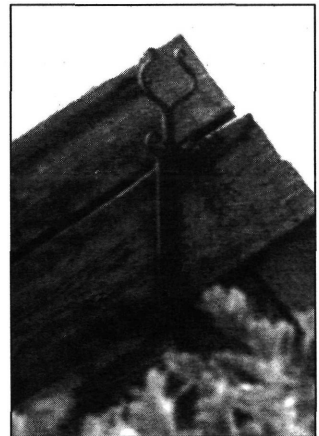
36. kép

37. kép

38. kép

39. kép

évszám olvasható. A református vallást jelző tárgyra később a lakóház új tulajdonosa korpuszos keresztet szerelt katolikus vallásának jelzésére.¹³

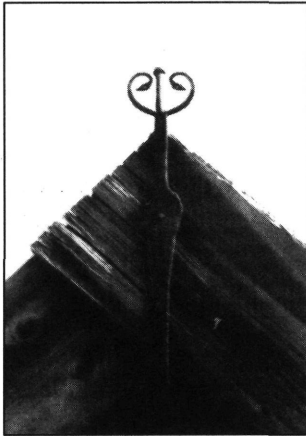
Megállapítható, hogy a sertekarók vallási hovatartozást jelöltek. A kereszt alakú a katolikusok lakta házakon, a változatos formájúak a reformátusok házáin voltak.

13. kép Felsőpárti Református Egyház (60 cm)	KJMF 7452
14. kép Deák Ferenc u. 125.	KJMF 7500
15. kép Batthyányi u. 19.	KJMF 7584
16. kép Borbás Lajos tulajdona (65 cm)	KJMF 7479
17. kép Damjanics u. 158/A.	KJMF 7469
18. kép Jókai u. 103.	KJMF 7506
19. kép Felsőpárti Református Egyház (52 cm)	FKJM 7459
20. kép Bercsényi u. 117.	KJMF 7504
21. kép Boros S. u. 43.	KJMF 7468
22. kép Deák Ferenc u. 103.	KJMF 7496
23. kép Berény u. 34.	KJMF 7482
24. kép Deák Ferenc u. 35.	KJMF 7493
25. kép Bajcsi-Zsilinszky u. 10.	KJMF 7470
26. kép Bajcsi-Zsilinszky u. 10.	KJMF 7491
27. kép Felsőpárti Református Egyház (82 cm)	KJMF 7463
28. kép Felsőpárti Református Egyház (50 cm)	KJMF 7451
29. kép Jókai u. 42.	KJMF 7472
30. kép Deák Ferenc u. 79.	KJMF 7495
31. kép Felsőpárti Református Egyház (63 cm)	KJMF 7460
32. kép Felsőpárti Református Egyház (57 cm)	KJMF 7456
33. kép Borbás Lajos tulajdona (53 cm)	KJMF 7480
34. kép Bercsényi u.	KJMF 7611
35. kép Boros S. u. 46.	KJMF 7497
36. kép Rákóczi u. 171.	KJMF 7499
37. kép Deák Ferenc u. 77.	KJMF 7494
38. kép Bercsényi u. 59.	KJMF 7508
39. kép Rákóczi u. 81.	KJMF 7586
40. kép Vecseri u. 28.	KJMF 7596
41. kép Boros S. u. 45.	KJMF 7467
42. kép Arany János u. 5.	KJMF 7610
43. kép Bercsényi u. 115.	KJMF 7505
44. kép Bercsényi u. 121.	KJMF 7503
45. kép Horefsztoz Kristóf tulajdona (61 cm)	KJMF 7432
46. kép Kőkény u. 9.	KJMF 7476
47. kép Boros S. u. 47.	KJMF 7466
48. kép Mátyás király u. 31.	KJMF 7595
49. kép Zrinyi u. 32.	KJMF 7598
50. kép Sáfrán M. u. 8.	KJMF 7485
51. kép Zsíros Katalin tulajdona (50 cm)	KJMF 7593
52. kép Az 51. és 53. képen láthatok egymáson.	KJMF 7590
53. kép Zsíros Katalin tulajdona (42 cm)	KJMF 7592

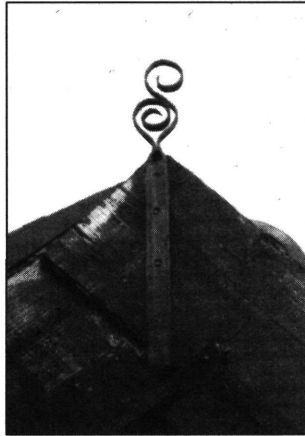
---

¹³ Zsíros Katalin szíves közlése

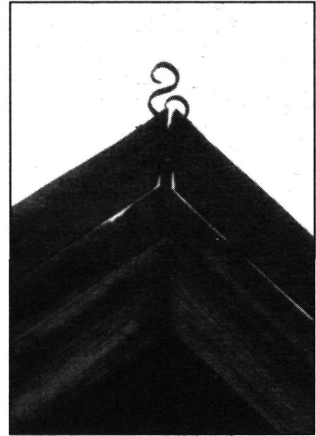

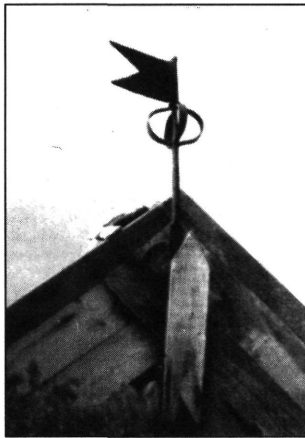
40. kép

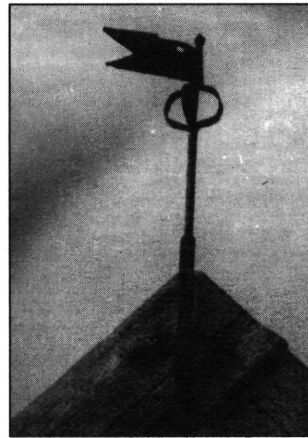
41. kép

42. kép

43. kép

44. kép

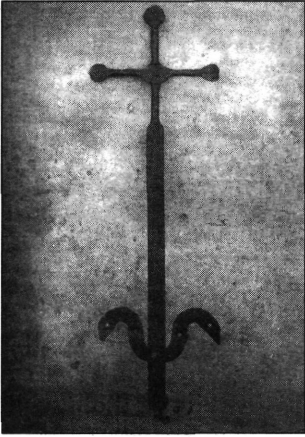
Tájékozódásom alapján kirajzolódott, hogy sertekarókat elsősorban a Felsőpárt városrészben lakó református családok készítettek, míg a nagyjából római katolikusok lakta Kiséren kevés lakóházon lehetett sertekarókat megfigyelni.

Csupán két kovácmesterről sikerült megtudni, hogy készített sertekarót. A Nyíri közben működő Ibolya Károly (meghalt 1940 körül),¹ és a Rákóczi u. 115. alatt lakó Számel Sándor (1904-1999)² ezt a tevékenységet a 20. század közepén végezte.

A sertekarók szentesi elterjedése bizonyára összefüggött az alföldi parasztság építkezési szokásának, lehetőségének 19. századi fejlődésével és a magyar parasztság helyzetének javulásával a jobbágyfelszabadítás hatásaként. Más települések példája alapján elképzelhető, hogy a 18. század végén megjelenhetett Szentesen sertekaró valamelyik módos gazda házában, de bizonyosnak csak az 1834-es évszámú példányt vehetjük. Ezek és a 20. századi néprajzi változások ismeretében kijelenthető, hogy Szentesen a sertekaró állításának szokása a 19. század elejétől a 20. század közepéig tartott.

¹ Debreczeni Kis Sándor közlése

² Gilicze András szíves közlése

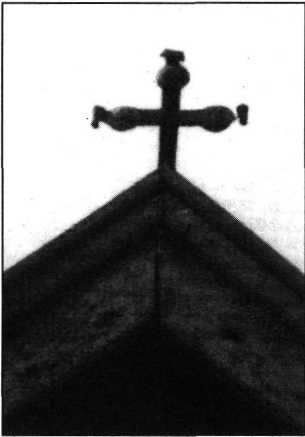
45. kép

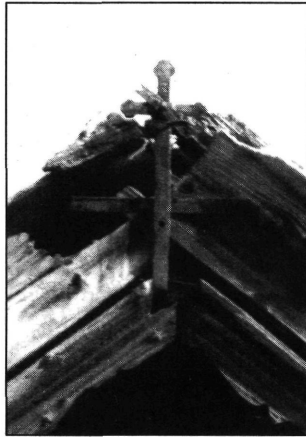
46. kép

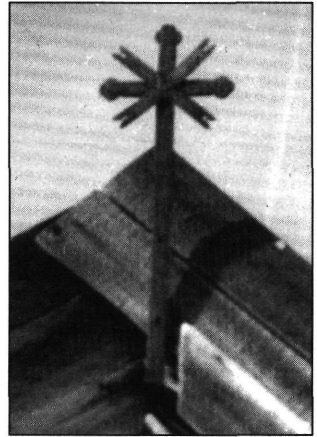
47. kép

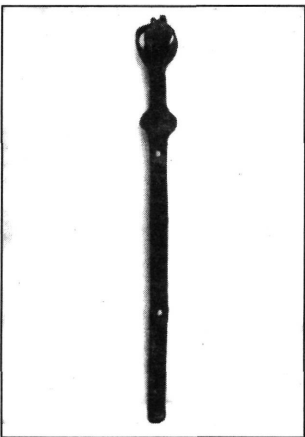
48. kép

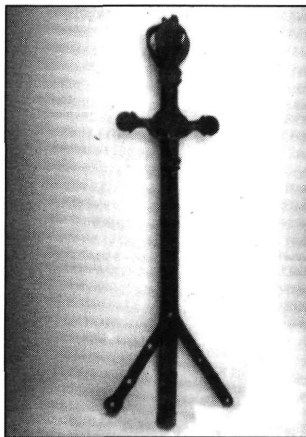
49. kép

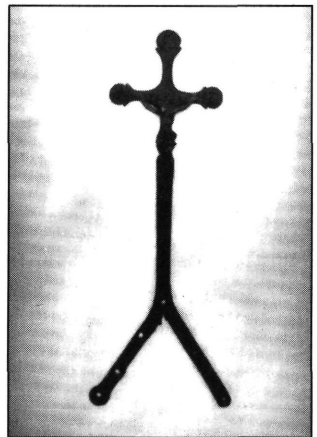
50. kép

51. kép

52. kép

53. kép

Kovácsoltvas házoromdíszeket, főleg kereszt formájút, Szentes környékén is használtak. Ebből a szempontból Szegvár, Fábiansebestyén, Csongrád említhető.¹⁶ Csongrádon azonban a tető fölé magasodó kovácsoltvas kereszt és dísz ritka.

Az Alföld távolabbi tájain is ismertek a nagyobb méretű és vallási hovatartozást is jelző kovácsoltvas házoromdíszek. Tiszazug, Szolnok környéke, Jászság, Tiszafüred környéke településein¹⁷ és a Nagykunság, Sárrét, Békés, Hajdúság tájain.¹⁸ Az említett párhuzamok a Tiszántúlon a Nagykunság és a Hajdúság, a Duna-Tisza közén a Jászság felé mutatnak kapcsolatokat.

Összegzés

A szentesi sertekarók sajátos, díszes kovácsoltvas házoromdíszek. A nádfedeles házak oromzatánál széldeszka, sertedeszka védte a szélső nádkötegeket. Ezt a kisebb sertevás és a nagyobb, a csúcsnál használt sertekaró nevű kovácsoltvas házoromdíszek tartották. Formai szempontból csoportosított fényképek és rajzok mutatják be különböző megjelenéseiket. Jellemzőek a kereszt, virág, zászló, S alakú és kígyó motívumok. A módosabbak vallásuk szerint különbözöt használtak. A katolikusok kereszt alakú, a reformátusok változatos formájú sertekarókkal jelölték házaikat. A szentesi sertekarók állításának szokása 1834-ben már bizonyosan létezett, s eltartott a 20. század közepéig. Párhuzamai megtalálhatók az Alföld más tájain is.

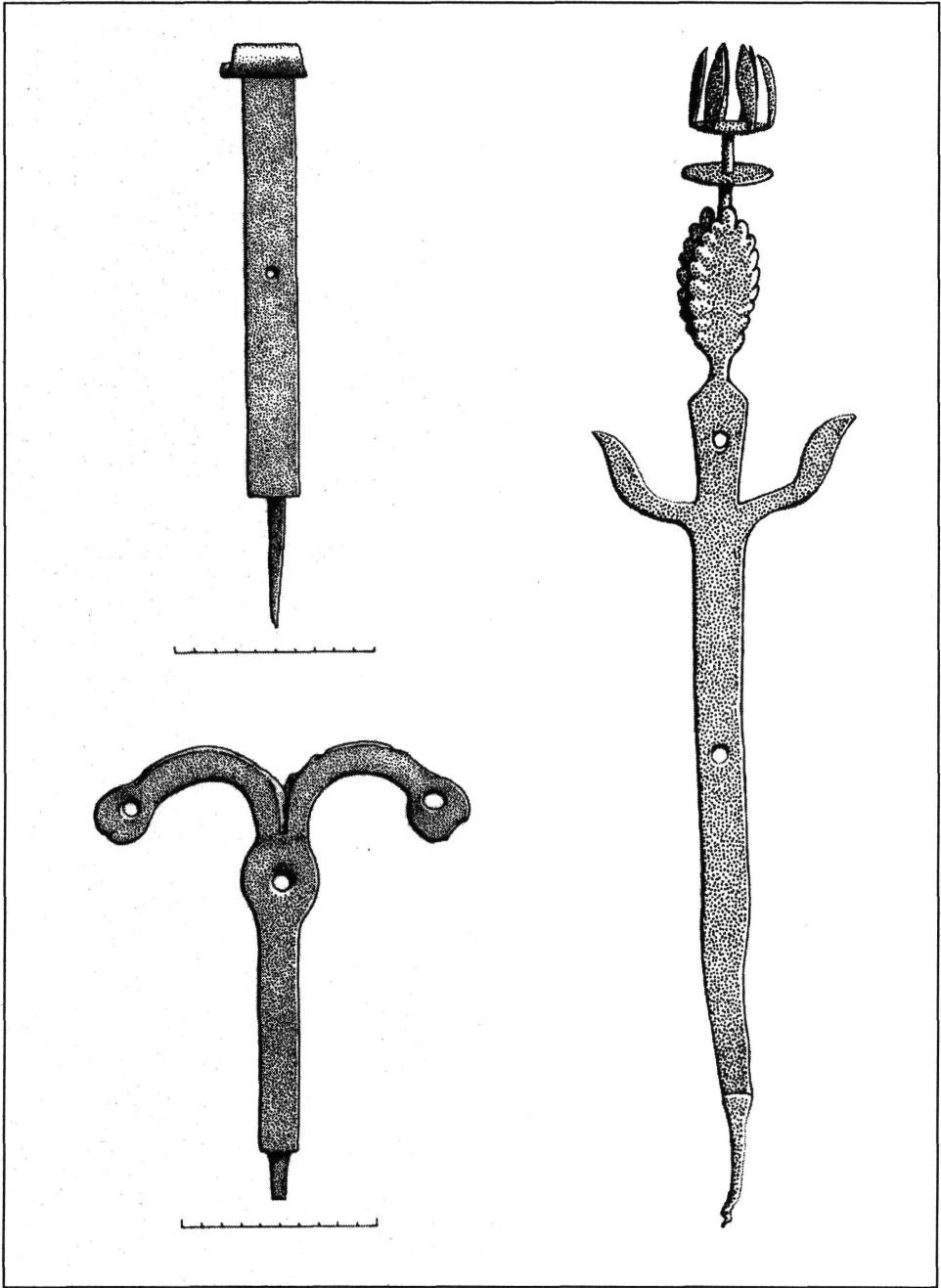
Végül itt szeretném megköszönni a szíves segítséget Zsíros Katalinnak.

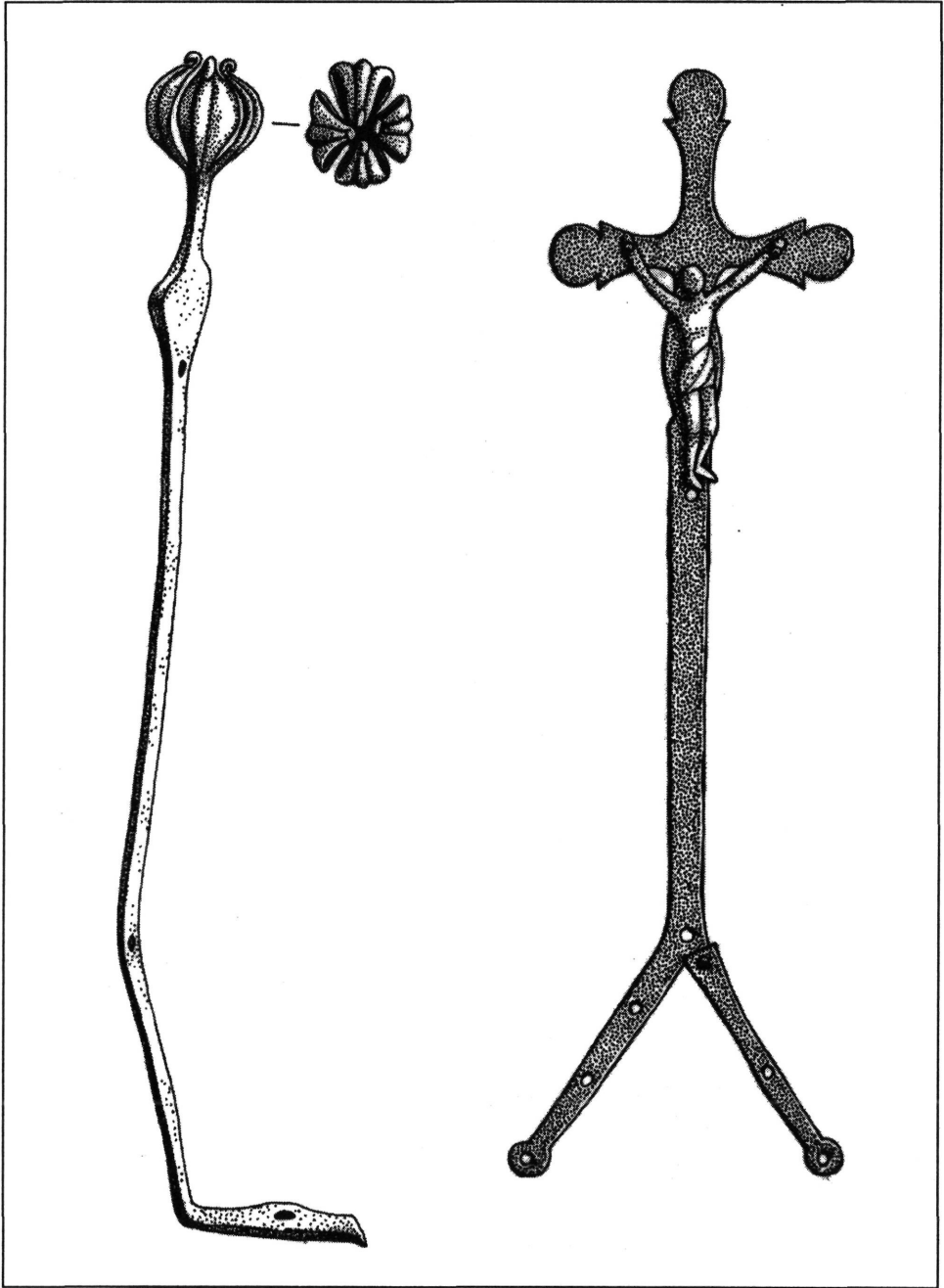
¹⁶ Juhász Antal 1990. 49. kép; Nagy Vera 1990. 433. kép.;
Kosztia József Múzeum 74.33.1., 74.34.1.; Palásti Pál 1978. 17., 18.

¹⁷ Szabó László 1987. 330-339.

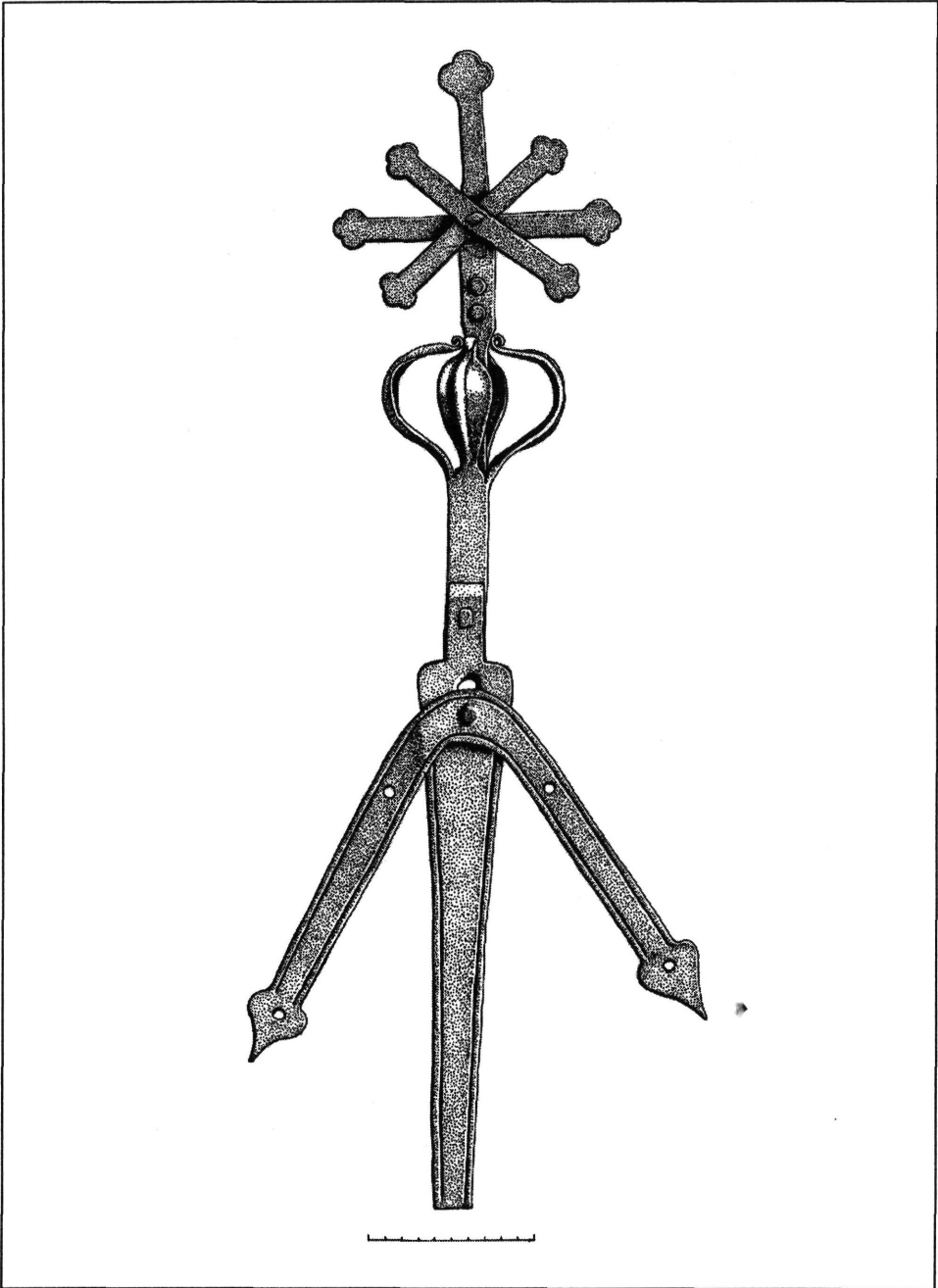
¹⁸ Györfly Lajos 1967. 263-268; Dorogi Márton 1985; Szabó László 1987. 337.

1-3. rajz. Szentesi sertevasak és sertekaró. M: 23,5 cm, 28,5 cm, 73,5 cm
Kosztá József Múzeum, Szentes: 91.15.1., 91.16.1., 62.5.1.

4-5. rajz. Szentesi sertekaró 1834-ből és a később rászerezelt kereszt. M: 50 és 42 cm
Zsíros Katalin tulajdona, Szentés

6. rajz. Kereszt alakú kovácsoltvas házoromdész Fábiánsebestyénről. M: 69 cm
Kosztá József Múzeum, Szentes: 74.34.1.

IRODALOM

- BÁLINT Sándor
1957 Szegedi szótár. Budapest.
- B. LŐRINCZY Éva
2002 Új magyar tájszótár 4. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- DOROGI Márton
1985 Püspökladányi ácsmunkák, díszítések, cirádák. Püspökladány.
- GYÖRFFY Lajos
1967 Nagykunsági házoromdíszek. Ethnographia LXXVIII. 1967. 263-268.;
- JUHÁSZ Antal
1990 Csongrád megye népművészete. Európa kiadó, Budapest.
- NAGY Vera
1990 Fémművesség = Juhász Antal (szerk.) Csongrád megye népművészete.
Európa kiadó, Budapest.
- PALÁSTI Pál
1978 Csongrádi házak oromdíszei. Csongrád megyei könyvtári füzetek 6. Szeged.
- SZABÓ László
1987 Fémművesség = Bellon Tibor - Szabó László (szerk.) Szolnok megye népművészete.
Európa Kiadó, Budapest.

Wrought-iron decorations ('sertekarók') for gables in Szentes

by AURÉL SZAKÁL

'*Sertekarók*' in Szentes are special wrought-iron decorations for gables. The outermost bundles of reeds on the gables of the thatched roofs of houses were protected with flitch-plates held together with small pieces of hoop-iron called '*sertevas*' and bigger wrought-iron gable decorations called '*sertekaró*'. Both of these types were employed on rooftops. Photographs and drawings of such structures show the wide variety of shapes that they came in, the most common being that of a cross, snake, flower, flag or letter S. Photos 1-12 and drawings 1-2 show '*sertevas*', while photos 13-53 and drawings 3-4 show '*sertekaró*'. In conformity with their respective denominations, Roman Catholics used crosses to mark their houses, whereas Calvinists used '*sertekaró*' of various shapes. The use of '*sertekaró*' adornments was popular between 1834 and the mid-20th century. Similar structures were also widespread in other areas of the Great Hungarian Plain.

